

A KAVICSVIZSGÁLAT ÚJABB EREDMÉNYEI

BALKAY BÁLINT

A korszerű kavicsvizsgálati módszerek segítségével a legtöbb kavicsréteg fácies-helyzetét különösebb nehézség nélkül meg lehet határozni. Ismeretlen kavicsanyag vizsgálatánál a glaciális vagy szélfújta jelleget behatóbb vizsgálat nélkül megállapíthatjuk és csak a vízi képződésű kavics típusok elkülönítése okoz bizonyos nehézségeket. A folyami és fluvio-glaciális kavics alapos koptatottsági vizsgálattal biztosan megkülönböztethető, de már a folyami és tóparti, illetve tengerparti kavics felismerése nehezebb és bizonytalan feladat.

A gömbölyített kavics képződésének lehetősége újabb adatok szerint a szélfújta területeken is megvan. A d a m K. D. (N. Jb. f. Geol. u. Pal. 1950, 330. old.) az észak-afrikai sivatag »szerirjeiben« szélgörgette és 30—40 cm magasságra felpattanó, 2—3 cm átmérőjű kavicsokat és dűnére emlékeztető, jellegzetes keresztmetszetű szélrakta kavicsdombokat figyelt meg. A kavics koptatottsága »többé-kevésbé erős« volt: A d a m véleménye szerint a szerirkavics rendszerint időszakos vízmosásoktól származtatott koptatottságát nagyrészt a szélgörgetés okozza. Ez a megfigyelés eggyel megnöveli a koptatott, gömbölyített kavics származási lehetőségeinek számát, bár ezáltal a fosszilis kavicsok származásának felismerését alig nehezítette, mert a sivatagi környezetet más jelek alapján is fel lehet ismerni.

A d a m megfigyeléseit M a r s a l D. (i. o.) szélcsatorna-kísérletekkel támasztotta alá. A kísérletek kimutatták, hogy a kisebb szemcsék gördülő mozgással haladnak, a nagyobbaknál viszont csúszkáló, felszínhez dörzsölődő mozgásmód figyelhető meg. Ez megmagyarázza azt a tapasztalati tényt, hogy a nagyobb szemcsék alakja inkább lapult, míg a kisebbek inkább gömbölyded. A fizikai megmondások arra mutattak, hogy sűrűbb közegben — vízben — a csúszkáló mozgásmód kisebb szemcsékre is át fog terjedni, és a két koptatottsági típus is jobban el fog különülni. Tájékoztatóul szolgáljon, hogy 4 cm átmérőjű kavics kb. 30 m/mp sebességű légáramban kezd el mozogni (30 m/mp a 12-es szélerősség határa).

A fenti áramlási kísérletek érdekes megvilágításba helyeznek mástermészetű vizsgálatokat. C a i l l e u x (Bull. Soc. Géol. France, V. köt. 375—404. old., 1945) a tengerparti és folyami kavics alaki és fekvési sajátosságainak részletes összehasonlító vizsgálatával megállapította, hogy a kavics mozgása a tengerben sokkal élénkebb, mint a folyóvízben: mezítláb járva kavicsos tengerfenéken, a vízmozgatta kavicsok állandó ütögetését érezni, folyóvízben viszont legfeljebb a homok simogatása észlelhető. A különbség valószínű oka a hullámmás lökészerősége a folyami vízáramlás nyugodt egyenletességével szemben.

Másrészt C a i l l e u x megállapítása szerint a folyó fenekén a kavicszemek a legkisebb ellenállás elve szerint, mintegy áramvonalas alakzatban, a folyásiránnyal ellenkező irányú hajlással, zsindeleyszerűen egymásra borulva helyezkednek el, és a vízzel szemben a lehető legkisebb a támadási felület. A tengeri hullámok oda-vissza mozgó áramlása nem okoz ilyen egyoldalú elrendeződést.

A fenti jelenséget C a i l l e u x úgy próbálta leírni, hogy megadta a kavics fősíkjának (a legnagyobb kavicsátmérővel párhuzamos és a legkisebbikre merőleges síknak) a rétegzettség síkjával bezárt szögét. Azt találta, hogy folyami kavicsban ez a szög 15—30° között van, a tengerparti kavics-színlekvben viszont csak 2—12°. Ez az adat tehát alkalmasnak látszik a két kavics típus megkülönböztetésére.

A leírt áramlási kísérletek arra mutatnak, hogy a tengerparti erősebb kavicsmozgás a kavicsanyagon nagyobb lapultságot okoz. C a i l l e u x a lapultságot (aplatissement) a

$$\frac{L+l}{E}$$

hányadossal jellemezte, ahol L a kavics legnagyobb átmérője, l az erre merőleges átmérők leghosszabbika, E pedig az L , l síkba merőleges síkban fekvő leghosszabb átmérő. Amint várható, a lapultságot elsősorban a kőzetanyag palássága vagy mástermészetű irányítottasága szabja meg. Azonos szöveti típuson belül azonban a tengeri kavics lapultsága egész határozottan nagyobbknak mutatkozott. — Salerno közelében a Picentino folyó hordalékából származó kavics a deltától 500 m-re már tengeri kavicsra valló lapultságot mutatott. Tekintettel arra, hogy az illető kőzetanyag szállítási távolsága a Picentino folyóban 20 km, ez az adat is bizonyítja a tengeri vízmozgás erősebb koptató hatását.

C a i l l e u x másik formajellemző adataul a szimmetriatorzulást (dissymétrie) vette és az

$$\frac{\overline{AC}}{L}$$

képlettel számította, ahol C az L és l átmérők metszéspontja, A pedig az L átmérőnek C -től távolabb eső végpontja. A tengeri és folyami kavicsstípus közti különbség ennek a szimmetriajellemző számnak az alapján is kimutatható, de nem olyan határozottan, mint a dőlés és lapultság módszerével.

Különösen jól bevált a lapultság és a dőlés adatainak kombinációja. Ha ugyanis a lapultságot a dőlés függvényében ábrázoljuk, a két kavicsstípus különösen tisztán különül szét.

E m e r y K. O. (Journal of Geology, 63. köt., 1. sz., 1955) osztályozottsági vizsgálatokkal törekedett a hordalék garmada- és deltatípusú, valamint a tó- és tengerparti kavicslerakódások elkülönítésére. Megállapítja, hogy a tengerparti kavics a folyami hordalékon és a tengerparti abrázió kivül a tengerfenék pusztulásából és partmenti szállításból is származhat. A tengerfenék kavicsai sokszor partravetett vízínövényekbe fonódva kerülnek szárazra. — E m e r y a kavicsoknak csak a középső átmérőjét (a C a i l l e u x-féle l -t) mérte meg, majd az egyes szemnagysági csoportokba tartozó kavicsok számát megszorozta a szemcse nagysági kategória alsó és felső határából vett mértani közép köbével. Így közelítőleg megkapta a kavicsok térfogatkategóriák szerinti eloszlását. Az eloszlást kumulatív görbében ábrázolta, majd a 25% és 75% gyakorisághoz tartozó köb tartalomértékkel kiszámította az anyag osztályozottsági együtthatóját:

$$S_0 = \frac{Q_{25}}{Q_{75}}$$

A tengeri kavicsnál ez a szám átlagosan 1,25, és érdekes módon megegyezik a tengeri homok osztályozottsági együtthatójával.

A különböző megvizsgált kavicsstípusok együtthatóit az alábbi táblázat mutatja:

	Osztályozottsági együttható			Minták száma
	átlag	legnagyobb	legkisebb	
Tengerpart	1,25	1,13	2,14	62
Tópart	1,15	1,09	1,21	37
Folyami delta	3,18	1,34	5,94	35
Hordalékgarmada ..	5,33	2,50	8,95	58

A táblázat szerint az osztályozottsági együttható alkalmas a fenti típusok elkülönítésére. Van ugyan némi bizonytalanság, de ez a vizsgált mintáknak csak igen kis százalékát érinti.

Az egyetlen átmérővel dolgozó Emery-féle módszer előnye a pontosabb és alaposabb, három átmérő alapján számoló Cailleux-féle módszerrel szemben a nagyobb gyorsaság és egyszerűség.

Áttekintve a mondottakat, kitűnik, hogy a folyami és tengerparti kavics megkülönböztetésére több használható módszert is kidolgoztak már. Mindenesetre kérdés, hogy ezek a jelenkori kavicson megállapított összefüggések fosszilis anyagon, ismeretlen körülmények között mennyire válnak majd be.